

KAROL LITAWA

UPJP II (WHIDK)

ORCID: 0000-0002-6365-8972

Tempus gaudii – tempus tristitiae

Historyczny rozwój dwóch wymiarów Adwentu

Tempus gaudii – tempus tristitiae

The Historical Development of Two Dimensions of Advent

Abstract

The question pointed in the title of this paper has to provoke deepening of the issues related to the liturgical experience of Advent. The historical and theological analysis of the Advent liturgy and customs, widened by the anthropological understanding of this season in the category of joy (*gaudium*) and sorrow (*tristitia*), allows to answer a question: is the Advent more joyful or sorrowful? The formation of the liturgy of this season in the Latin Church, especially in the Gallican and Roman traditions, shows an extremely important culture-forming factor in the understanding of rites and theology of Advent. The filtration of these two traditions will ultimately lead to their merging into one, which in consequence will appear in the *post-Vaticanum II* era in liturgical celebrations and theology.

Keywords: Liturgy, Advent, Rorate Mass, Gallic Rite, Roman Rite.

Abstrakt

Pytanie zawarte w tytule artykułu jest prowokacją do pogłębienia problematyki związanej z przeżywaniem liturgicznego okresu Adwentu. Analiza historyczno-teologiczna liturgii i zwyczajów Adwentu, pogłębiona o antropologiczne zrozumienie tego okresu w kate-

goriach radości (*gaudium*) i smutku (*tristitia*), pozwala na podjęcie próby odpowiedzi na postawione pytanie: Czy Adwent jest czasem radości, czy może smutku? Kształtowanie się liturgii tego okresu w Kościele łacińskim, szczególnie w tradycji galijskiej i rzymskiej, ukazuje niezwykle ważny czynnik kulturotwórczy w rozumieniu zarówno obrzędów, jak i teologii Adwentu. Wzajemne przenikanie się tych dwóch tradycji doprowadzi ostatecznie do połączenia ich w jedną, co w konsekwencji Kościoł przez wieki będzie pielęgnował i w epoce *post Vaticanum II* ukaże w celebracjach liturgicznych i ich teologii.

Słowa kluczowe: liturgia, Adwent, roraty, ryt galijski, ryt rzymski.

1. Terminologia

Historia zbawienia jest obecna i nieustannie aktualizowana w celebracjach liturgicznych od początku istnienia Kościoła, poprzez dziś, „aż dojdziemy wszyscy razem do jedności wiary i pełnego poznania Syna Bożego, do człowieka doskonałego, do miary wielkości według Pełni Chrystusa” (Ef 4,13)¹. Kościół celebrował każdego roku całe misterium Chrystusa: od Wcielenia po Pięćdziesiątnicę; Adwent, Boże Narodzenie, Wielkanoc czy Zesłanie Ducha Świętego są nie tylko rzeczywistością jedynie powtarzaną w liturgii, ale zawsze nową i uobecnianą². Będący przedmiotem niniejszego studium Adwent, który rozpoczyna rok liturgiczny, ma głęboko zakorzenioną w tradycji chrześcijańskiej historię.

Adventus to łacińskie słowo, które jest tłumaczeniem greckiego *επιφάνεια* (objawienie, manifestacja) i *παρουσία* (obecność, przyście), które oznaczały w starożytnym Rzymie oficjalne przybycie dygnitarza państwowego po objęciu urzędu³. Owo „przybycie” w kulcie religijnym odnosiło się natomiast do corocznego pojawienia się w świątyni pogańskiej czczonego bóstwa⁴. Zgodnie zaś z myślą biblijną *adventus – parusia* oznacza przyście lub objawienie się Tego, „który ma przyść”, lub Tego, którego Bóg obiecał ludziom jako Zbawiciela⁵. Porównując określenia łacińskie i greckie okresu liturgicznego poprzedzającego

¹ Por. Augusto Bergamini. 2001. Anno liturgico. W *Liturgia. Dizionario di San Paolo*. Red. Domenico Sartore, Achille M. Triacca, Carlo Cibien, 81. Cinisello Balsamo: San Paolo.

² Por. Bergamini. 2001. Anno liturgico, 81.

³ Por. Bogusław Nadolski. 2013. *Liturgika*. T. 2: *Liturgia i czas*. Poznań: Pallottinum, 195.

⁴ Por. Nadolski. 2013. *Liturgika*, 195.

⁵ Por. Józef Sroka. 2013. Teologiczne treści Adwentu i okresu Bożego Narodzenia. W *Mysterium Christi*. T. 6: *Rok liturgiczny*. Red. Wacław Świerzawski, 227. Zawichost – Kraków – Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu.

Boże Narodzenie, należy podkreślić, że Adwent odnosi się zarówno do przygotowania duchowego człowieka na przyjście Boga w ludzkim ciele, jak i na ostateczne przyjście Jezusa na dzień sądu nad stworzonym światem⁶. Filokalus, autor słynnego kalendarza chrześcijańskiego z IV w. (354 r.), użył słowa *Adventus Divi* na określenie dnia wstąpienia Konstantyna na tron cesarski w 306 r.⁷, natomiast jeszcze starsze świadectwo, zbadane przez Luce Pietri, tłumacza „Życia Konstantyna” (*Vie de Constantin*) Euzebiusza z Cezarei, wspomina o monetach wybitych w Londynie, wspominających *Adventus Augusti* z 307 i 310 r.⁸ Dla chrześcijan „adwent” stał się terminem oznaczającym podwójne przyjście Chrystusa na ziemię – zarówno przyjście historyczne przez tajemnice Wcielenia, jak i powtórne Jego przyjście w chwale zwane paruzją⁹.

2. Smutek czy radość? Dwie tradycje: galijska i rzymska – kontekst historyczny

Posoborowy kalendarz rzymski z 1969 r. zaznacza, że Adwent – jako okres przygotowania do Bożego Narodzenia – rozpoczyna się od pierwszych niesporów I niedzieli Adwentu, przypadającej między 28 listopada a 3 grudnia, obejmuje cztery niedziele i kończy się pierwszymi niesporami Bożego Narodzenia¹⁰. Jedno z najczęściej powtarzanych stwierdzeń odnoszących się do Adwentu brzmi: to czas radosnego oczekiwania na przyjście Chrystusa. Skoro jednak jest to oczekiwanie radosne, to należy postawić pytanie: Dlaczego w okresie Adwentu dominuje fioletowy kolor szat liturgicznych, a podczas niedzielnych Mszy św. opuszcza się uroczysty hymn *Chwała na wysokości Bogu*, wyrażający właśnie chrześcijańską radość oraz chwałę Boga? Niewątpliwie odpowiedzi na to pytanie można poszukiwać najpierw w historii liturgii na przestrzeni dziejów kulturowych. Otóż Adwent kształtowały dwie tradycje: galijska i rzymska. Pierwsza z nich (galijska, hiszpań-

⁶ Por. Sroka. 2013. Teologiczne treści Adwentu i okresu Bożego Narodzenia, 227.

⁷ Philocalus Furius Dionysius – autor kalendarza zwanego *Chronographe* z 354 r. Imię Philocalus jest związane z dziełem papieża Damazego, dla którego napisał słynne epigramy opisujące życie męczenników (por. Mario Righetti. 2005³. *Storia liturgica. Anno liturgico*. T. 2. Milano: Ancora, 49; Pierre Journel. 1984. L'Avvento. W *La Chiesa in preghiera. La liturgia e il tempo*. T. 4. Red. Aimé Georges Martimort, 113. Brescia: Editrice Queriniana).

⁸ Por. Eusèbe de Césarée. 2013. *Vie de Constantin*. Red. Friedhelm Winkelmann, Luce Pietri, Marie-Joseph Rondeau, 214 (Source Chretienne 559). Paris: Editions du Cerf.

⁹ Por. Righetti. 2005³. *Storia liturgica. Anno liturgico*, 49.

¹⁰ Por. Nadolski. 2013. *Liturgika*, 196.

ska i północnoitalska) istniała na terenach dzisiejszej Hiszpanii i Francji¹¹. Tam właśnie już od IV w. obchodzono specjalny okres przygotowania do uroczystości Bożego Narodzenia. W *Liber officiorum*, dziele przypisywanemu św. Hilaremu z Poitiers († 367), odnajdujemy wzmiankę o praktyce postu przed Bożym Narodzeniem¹². To najstarsze świadectwo o specjalnym czasie przygotowania do świętowania Wcielenia Chrystusa¹³. Z kolei synod w Saragossie (389 r.) zażądał wręcz od wiernych uczęszczania do kościoła od 17 grudnia aż do uroczystości Epifanii¹⁴. Zarządzenie to było wprawdzie skierowane do pryscylian¹⁵, którzy z powodu kontrowersji teologicznych uchylali się od świętowania Bożego Narodzenia i Epifanii, niemniej jednak tekst podkreśla świąteczny charakter tego okresu¹⁶. Adventowe przygotowanie przeżywano podobnie jak czas Wielkiego Postu, jako naznaczone pokutą i ascetyzmem. Pierwotnie w liturgii galijskiej Advent był czasem przygotowania na uroczystość Epifanii, czyli Objawienia Pańskiego¹⁷. Epifania, której pochodzenie przypisywane jest tradycji Kościołów wschodnich¹⁸, świętowana była w Galii już w połowie IV w. – przed przyjęciem święta Bożego Narodzenia, stanowiąc jednocześnie jeden z pierwszych terminów udzielania sakramentu chrztu neofitom¹⁹. W Rzymie natomiast nie ma udokumentowanej wzmianki o udzielaniu chrztu w Epifanię, jak również informacji o Adwencie do czasu pontyfikatu papieża Leona Wielkiego († 461 r.)²⁰. W tradycji galijskiej okres ten trwał czterdzieści dni – na wzór Wielkiego Postu – i rozpoczynał się 11 listopada, czyli we wspomnienie św. Marcina z Tours († 397 r.), a kończył w wigilię Bożego Narodzenia,

¹¹ Por. Daniel Brzeziński. 2003. „Marana tha, przyjdź, Panie Jezu!”. Niedziela. Edycja plocka 48 (10.05. 2021). <https://www.niedziela.pl/artukul/22540/nd/%E2%80%9EMarana-tha-Przyjdz-Panie-Jezu%E2%80%9D-2>.

¹² André Wilmart. 1910. „Le prétendu Liber Officiorum de Saint Hilaire et l’Avent liturgique”. *Revue Bénédictine* 27: 500–501.

¹³ Por. Nadolski. 2013. *Liturgika*, 196.

¹⁴ Por. Jounel. 1984. *L’Avvento*, 114.

¹⁵ Pryscylianizm: etyczno-filozoficzno-religijny ruch chrześcijański ukształtowany pod wpływem manicheizmu i gnostycyzmu, zainicjowany przez Pryscyliana (w Hiszpanii ok. 375 r.). Zwolennicy tej doktryny uznawali ciało ludzkie za dzieło szatana, z którego to powodu praktykowali ascezę, negowali realność człowieczeństwa Syna Bożego. Negowali istnienie Trójcy Świętej, pojęcie to traktując jako trzy sposoby postrzegania Boga. Dopuszczali osobistą interpretację Pisma Świętego (por. Alexandre Ganoczy. 1999. *Podręcznik teologii dogmatycznej. Nauka o stworzeniu*. T. 3. Tłum. Janina Fenrychowa, 96–97. Kraków: Wydawnictwo M).

¹⁶ Por. Nadolski. 2013. *Liturgika*, 196.

¹⁷ Por. Righetti. 2005³. *Storia liturgica. Anno liturgico*, 50–51.

¹⁸ Pierre Jounel podkreśla tu szczególny wpływ rytów: bizantyjskiego i syryjskiego (por. Jounel. 1984. *L’Avvento*, 115–116).

¹⁹ Por. Righetti. 2005³. *Storia liturgica. Anno liturgico*, 50.

²⁰ Por. Righetti. 2005³. *Storia liturgica. Anno liturgico*, 51.

dlatego Adwent przyjął nazwę: *Quadragesima sancti Martini* (Czterdziestnica św. Marcina)²¹. W VIII i IX w. szczególnie w niektórych zakonach przyjęte zostały jeszcze inne terminy rozpoczynające Adwent: 30 października, 24 września, a nawet 14 września, czyli w święto Podwyższenia Krzyża (*Quadragesima sancti Crucis*)²². Adwent galijski kształtował się pod wpływem misjonarzy iroszkockich, zwłaszcza Kolumbana Młodszego († 615 r.), którzy na terenach ówczesnej Europy w VI i VII w. szczególnie mocno podkreślali nieuniknione powtórne przyjście Chrystusa w dniu sądu ostatecznego²³. Przeżywanie Adwentu w konsekwencji przybrało formę pokuty i przygotowania na powtórne przyjście Chrystusa na ziemię, a w liturgii opuszczano *Gloria* oraz hymn *Ciebie, Boże, wysławiamy* – w liturgii godzin²⁴. Wyjątek stanowiła III niedziela Adwentu, która od pierwszego słowa łacińskiej antyfony mszalnej *Gaudete* („Radujcie się”) zwana była niedzielą radości, a jej liturgię sprawowano w pogodnym, różowym ornacie, a nie, jak w pozostałe niedziele Adwentu, w szatach koloru fioletowego²⁵.

Początki rzymskiej tradycji Adwentu sięgają VI w. Wydaje się, że jeszcze za czasów papieża Leona Wielkiego przygotowanie do Bożego Narodzenia w Kościele zachodnim nie było jeszcze znane²⁶. W Sakramentarzu z Werony (jego rękopis powstał w VII w., choć zebrane w nim formuły są z pewnością starsze) znajduje się 36 formuł modlitw na dni postu dziesiątego miesiąca²⁷. Niektóre z nich zawierają pewną wzmiankę o zbliżającym się święcie²⁸. Nie ma tam jednak jeszcze określonej struktury ani nazwy czasu przygotowania do Bożego Narodzenia²⁹. Pewnym zwiastunem rzymskiego Adwentu były tzw. „suche dni zimowe” (środa, piątek

²¹ Por. Righetti. 2005³. *Storia liturgica. Anno liturgico*, 54.

²² Por. Josef Andreas Jungmann. 1941. Advent und Voradvent. W *Gewordene Liturgie. Studien und Durchblicke*. Innsbruck – Leipzig: Rauch, 232–294.

²³ Por. Brzeziński. 2003. „Marana tha, Przyjdź, Panie Jezu!” (10.05.2021). <https://www.niedziela.pl/artukul/22540/nd/%E2%80%9EMarana-tha-Przyjdz-Panie-Jezu%E2%80%9D-2>.

²⁴ Por. Jounel. 1984. *L'Avvento*, 115; Bogusław Nadolski. 2006. *Leksykon liturgii*. Poznań: Pallottinum, 50.

²⁵ Por. Brzeziński. 2003. „Marana tha, Przyjdź, Panie Jezu!” (10.05.2021). <https://www.niedziela.pl/artukul/22540/nd/%E2%80%9EMarana-tha-Przyjdz-Panie-Jezu%E2%80%9D-2>.

²⁶ Por. Nadolski. 2013. *Liturgika*, 197.

²⁷ Por. *Sacramentarium Veronense XLIII. In ieiunio mensi decimi*. 1994³. Red. Leo Cunibert Mohlberg, 1294–1330. Roma: Herder.

²⁸ Por. np. dwie prefacje: *Sacramentarium Veronense 1297 (Ve)*, a zwłaszcza *Ve 1313: ut non solum terrena fertilitate laetemur, sed nativitate[m] panis aeterni purificatis suscipiamus mentibus honoranda[m]*.

²⁹ Por. Adrien Nocent. 2000. Il tempo della manifestazione. W *Anàmnesis. L'anno-liturgico*. T. 6. Red. Matias Auge, Adrien Nocent, Marcel Rooney, Ildebrando Scicolone, Anscar Chupungco, Achille Triacca, 196. Genova – Milano: Marietti.

i sobota tygodnia poprzedzającego przesilenie dnia z nocą w grudniu), w których obowiązywała modlitwa i post³⁰.

Badania Antoine Chavasse'a potwierdzają tezę, że gdy wprowadzono Adwent w Rzymie, obejmował on początkowo sześć niedziel, które papież Grzegorz Wielki († 604) zredukował do czterech tygodni³¹. Niepodważalne znaczenie dla ukształtowania się rzymskiego Adwentu w pierwszej połowie VI w. miał Sakramentarz Grzegorza Wielkiego (gregoriański), który zawierał formularze Mszy św. na cztery niedziele Adwentu oraz trzy Msze związane z kwartalnymi dniami zimowymi³². W ujęciu papieża Grzegorza Wielkiego czas Adwentu był okresem przygotowania do Bożego Narodzenia, na przyjście Chrystusa w ciełe³³. Rzymska liturgia Adwentu nie posiadała zatem elementów mówiących o powtórny przyjsciu Zbawiciela na ziemie i była radosnym oczekiwaniem na uroczystość Bożego Narodzenia, bez praktyk pokutnych, ze śpiewem *Alleluja* czy *Te Deum laudamus*³⁴.

Podsumowując najstarsze wzmianki o przeżywaniu Adwentu, należy zatem stwierdzić, że tradycja galijska podkreślała pokutny, czyli jego charakter smutny, pelen powagi zmierzającej do wzbudzenia wśród wiernych świadomości nawrócenia przed ostatecznym przyjściem Chrystusa i Jego sądem nad światem i człowiekiem. Tradycja rzymska natomiast, skupiona na przygotowaniu do liturgicznych obchodów upamiętniających Wcielenie Chrystusa, wrażała radosny charakter oczekiwania i przygotowania wiernych na tę uroczystość.

3. *Tristitia et gaudium* – liturgiczne przeżywanie Adwentu w średniowieczu

W średniowieczu obydwie tradycje (galijska i rzymska) łączą się i wzajemnie przenikają. Pod wpływem liturgii franko-germańskiej w XII w. szereg jej elementów, a szczególnie eschatologiczny charakter, przedostaje się do liturgii tego okresu w wersji rzymskiej³⁵. Odtąd Adwent stanie się okresem radosnego oczekiwania na

³⁰ Por. Adrien Nocent. 2000. *Panoramica storica dell'evoluzione dell'anno liturgico*. W *Anamnensis. L'anno-liturgico*. T. 6. Red. Matias Auge, Adrien Nocent, Marcel Rooney, Ildebrando Scicolone, Anscar Chupungco, Achille Triacca, 49. Genova – Milano: Marietti.

³¹ Por. Antoine Chavasse. 1953. „L'Avent Romain du VIe au VIIIe siècle”. *Ephemerides Liturgicae* 67: 297–308.

³² Por. Nadolski. 2013. *Liturgika*, 197.

³³ Por. Nadolski. 2013. *Liturgika*, 197.

³⁴ Por. Brzeziński. 2003. „Marana tha, Przyjdz, Panie Jezu!” (14.05.2021). <https://www.niedziela.pl/artykul/22540/nd/%E2%80%9EMarana-tha-Przyjdz-Panie-Jezu%E2%80%9D-2>.

³⁵ Por. Por. Brzeziński. 2003. „Marana tha, Przyjdz, Panie Jezu!” (14.05.2021). <https://www.niedziela.pl/artykul/22540/nd/%E2%80%9EMarana-tha-Przyjdz-Panie-Jezu%E2%80%9D-2>.

Wcielenie Chrystusa, czerpiąc z tradycji rzymskiej oraz ascetycznego przeżywania wywodzącego się z tradycji galijskiej.

Rzym, mocniej niż inne wspólnoty lokalne, podkreślał centralne znaczenie Paschy w całym misterium zbawczym, upamiętnianym w sprawowanej liturgii³⁶. Stąd też Boże Narodzenie było rozumiane jako święto przygotowujące do obchodów Paschy, a nawet interpretowane jako swoisty jej początek³⁷. Z drugiej zaś strony chrześcijanie Rzymu odznaczeni się pogłębiłą wrażliwością biblijną i niejako instynktownym wycuciem teologicznym, koncentrującym ich uwagę i pobożność również na Bożym Narodzeniu³⁸. Sprzyjało to zarówno w celebracjach, jak i codziennym przeżywaniu, w ukształtowaniu wśród wiernych postawy oczekiwania w podwójnym wymiarze – na święto narodzin Pana i na Jego paruzję, zawsze jednak w symbiozie z misterium paschalnym, celebrowanym jako początek tryumfu Chrystusa nad złem³⁹. Przygotowanie do Bożego Narodzenia zostało zatem ubogacone w sposób całkiem naturalny i przyobleczone w ten właśnie podwójny wymiar przygotowawczo-oczekujący⁴⁰. Dlatego, jak podkreśla ks. Andrzej Żądło, i sam termin *adventus* przeszedł w środowisku chrześcijan transformację i ze słowa o pogańskiej treści „przyjścia”, „przybycia” lub ich „rocznicy” przekształcił się w pojęcie o znaczeniu „oczekiwania” i „przygotowania”⁴¹. Zatem, jak pierwotnie *adventus* wskazywał na narodziny Pana i tych narodzin rocznicę, tak w późniejszym okresie zaczął podkreślać potrzebę przygotowania się do celebracji tego wydarzenia i w końcu oczekiwania na drugie, chwalebne przyjście Chrystusa⁴². Obydwa te aspekty Adwentu są w liturgii przez Kościół do dziś przeżywane i aktualizowane. Należy podkreślić, że

³⁶ Por. Andrzej Żądło. 2004. „Liturgia i formy pobożności ludowej w Adwencie w świetle *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*”. Ruch Biblijny i Liturgiczny 4 (57): 249.

³⁷ Dlatego też Janowe nawoływanie cytatem z proroka Izajasza (por. Iz 40,3) do przygotowania dróg Panu (por. Mt 3,1-3; Mk 1,2; Łk 3,4), które współcześnie wiążemy z Adwentem, odnoszono wówczas do przygotowania się na uroczystość Paschy; por. Żądło. 2004. „Liturgia i formy pobożności ludowej w Adwencie”, 249.

³⁸ Por. Żądło. 2004. „Liturgia i formy pobożności ludowej w Adwencie”, 249.

³⁹ Klasycznym tego przykładem może być np. św. Leon Wielki (osobiście nie poznał Adwentu w Rzymie), który wraz z innymi Ojcami Kościoła łączy przyjście Pana w Betlejem z Jego drugim Adwentem przy końcu czasów. Dla Ojców narodzenie Chrystusa było już – poprzez ubóstwo żłóbka – świętem tryumfu, połączonym ściśle ze zbawczym zwycięstwem krzyża, jak i z ostatecznym tryumfem Mesjasza w chwili Jego chwalebnej paruzji. Por. Nocent. 2000. *Il tempo della manifestazione*, 195; Żądło. 2004. „Liturgia i formy pobożności ludowej w Adwencie”, 250.

⁴⁰ Por. Żądło. 2004. „Liturgia i formy pobożności ludowej w Adwencie”, 250.

⁴¹ Por. Żądło. 2004. „Liturgia i formy pobożności ludowej w Adwencie”, 250.

⁴² Por. Jean Hild. 1959. „L’Avent”. *La Maison-Dieu* 59: 10–24; Nocent. 2000. *Il tempo della manifestazione*, 195; Żądło. 2004. „Liturgia i formy pobożności ludowej w Adwencie”, 250.

aktualny Mszał rzymski z 1970 r. korzysta z tradycji gelazjańskiej i Sakramentarza z Gellone⁴³.

4. Współczesna interpretacja historyczno-teologiczna czasu Adwentu

Zgodnie ze stwierdzeniem *Ogólnych norm roku liturgicznego i kalendarza* Adwent jest dla Kościoła „okresem przygotowania do uroczystości Narodzenia Pańskiego, przez którą wspominamy pierwsze przyjście Syna Bożego do ludzi. Równocześnie jest okresem, w którym przez wspomnienie pierwszego przyjścia Chrystusa kieruje się dusze ku oczekiwaniu Jego powtórnego przyjścia na końcu czasów. Z obu tych względów Adwent jest okresem pobożnego i radosnego oczekiwania”⁴⁴. Pierwsze miejsce w tajemnicy przeżywania Adwentu zajmuje więc radosne przygotowanie na Wcielenie Boskiego Logosu, a następnie jego wymiar eschatologiczny. W porządku celebracyjnym liturgii Adwentu porządek ten jest odwrócony, ponieważ w pierwszej części podejmowany jest motyw oczekiwania na paruzję, w drugiej zaś, tj. od 17 do 24 grudnia, uwaga wierzących skupiona jest na przygotowanie do Bożego Narodzenia⁴⁵. Wspólnota Kościoła, która zbiera się w Adwencie na sprawowanie liturgii, aby ukazywać i jednocześnie umacniać w sobie postawę oczekiwania, przekonuje się wciąż na nowo o potrzebie ciągłego nawracania, a także umacnia swoją nadzieję⁴⁶. Jest to zatem czas radosnego oczekiwania, pełnego nadziei i chwały, o czym szczególnie świadczą teksty liturgii słowa przewidziane na niedziele Adwentu⁴⁷.

W Adwencie dwie tajemnice – radości i smutku – wzajemnie się przeplatają. I zarówno w liturgii, jak i w zwyczajach i muzyce mają swe odzwierciedlenie. Owe przewodnie myśli Adwentu podzieliły ten okres na wspomniane dwie części. W drugiej części Adwentu, od niesporów 17 grudnia do 24 grudnia, śpiewanych jest siedem charakterystycznych antyfon do hymnu *Magnificat*, rozpoczynających się od samogłoski „O”: *O Sapientia*, *O Adonai*, *O Radix Jesse*, *O Clavis David*, *O Oriens*,

⁴³ Por. Nadolski. 2013. *Liturgika*, 198.

⁴⁴ *Ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza* ogłoszone w motu proprio Pawła VI *Mysterii paschalis celebrationem* (10.02.1969), nr 39 (11.05.2021). <https://www.orsza.pl/images-media/roz-nosci/kalendarz/normy.pdf>

⁴⁵ Liturgia tego okresu posiada ona własne teksty eucharystyczne na każdy dzień oraz osobną prefację; por. Nadolski. 2013. *Liturgika*, 111.

⁴⁶ Por. Żądło. 2004. „Liturgia i formy pobożności ludowej w Adwencie”, 250.

⁴⁷ Por. Pietro Angelo Muroli. 2016. *Il Mistero di Cristo nel tempo e nello spazio. La celebrazione cristiana*. Roma: Urbaniana University Press, 208.

*O Rex gentium, O Emmanuel*⁴⁸. Podczas śpiewu hymnu *Magnificat*, wielbiącego Matkę Syna Bożego, brzmiał największy dzwon kościoła⁴⁹. Uporządkowanie antyfon w odpowiedniej kolejności przypisuje się Amalariuszowi z Metz († 850)⁵⁰. Oparte są one na obrazach i symbolach biblijnych. W tłumaczeniu na język polski stanowią siedem kolejnych zwrotek śpiewanej pieśni *Mądrości, która z ust Bożych wypływasz*⁵¹. Treść antyfon ukazuje tęsknotę Izraelitów za oczekiwanym Mesjaszem. W liturgii zachowały swoje tradycyjne miejsce w liturgii godzin⁵², jak również zostały włączone do Eucharystii, stanowiąc wersety akłamacji przed Ewangelią.

Podział Adwentu na dwie części, które *nota bene* podkreślają zarówno radosny, jak i smutny jego charakter, znajduje się w tekstach liturgicznych: w modlitwach, szczególnie w dwóch adwentowych prefacjach mszalnych, oraz w liturgii słowa⁵³. „Smutek”, a raczej powaga tego okresu, ma uświadomić człowiekowi wierzącemu o jego kruchości i prowadzić do wewnętrznej przemiany, choćby przez organizowane w parafiach i innych wspólnotach modlitewnych rekolekcji adwentowych i spowiedzi. Dlatego liturgia adwentowa stawia za przykład proroka Izajasza i św. Jana Chrzyciela, którzy nawoływali: „Gotujcie drogę Panu, dla Niego prostujcie ścieżki” (por. Iz 40,3; Mk 1,3).

Czytania biblijne z Księgi Proroka Izajasza, głęboko zakorzenione w Adwencie, obrazują tęsknotę narodu wybranego za wyczekiwaniem od tysięcy lat Mesjaszem: „Niebiosa, spuście Sprawiedliwego jak rosę, niech jak deszcz spłynie z obłoków, niech się otworzy ziemia i zrodzi Zbawiciela” (por. Iz 45,8).

Pelen powagi nastrój, przepełniony nadzieją na radosne powitanie nadchodzącego Chrystusa – Zbawiciela, towarzyszy sprawowanej w Polsce w Adwencie zwykle jeszcze przed świtem Mszy św. roratniej, dedykowanej Najświętszej Maryi Pannie⁵⁴. Nazwa tej szczególnej w polskiej pobożności Mszy św., choć obecnej również w in-

⁴⁸ Por. Nocent. 2000. Il tempo della manifestazione, 198.

⁴⁹ Por. Nocent. 2000. Il tempo della manifestazione, 198.

⁵⁰ „Antyfony, które śpiewa się w tym tygodniu wraz z hymnem Najświętszej Maryi, mające na początku *O*, ukazują nam, że w tych dniach sławimy uroczyste pewien przedziwny i niezgłębiiony znak” (Amalariusz z Metz. 2017. *Dziela. Porządek antyfonarza i inne pisma o świętych obrzędach reguły życia duchownych i mniszek*. T. 2. Red. Tadeusz Gacia, 59. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL).

⁵¹ Jan Siedlecki. 2009. *Śpiewnik Kościelny*. Kraków: Wydawnictwo Instytutu Księża Misjonarzy, 28.

⁵² Por. 2006. *Liturgia godzin. Codzienna modlitwa Ludu Bożego*. T. 1: *Okres Adwentu. Okres Narodzenia Pańskiego*. Poznań: Pallottinum, 303–342.

⁵³ Brzeziński. 2003. „Marana tha, Przyjdź, Panie Jezu!” (14.05.2021). <https://www.niedziela.pl/artukul/22540/nd/%E2%80%9EMarana-tha-Przyjdz-Panie-Jezu%E2%80%9D-2>.

⁵⁴ Por. Brzeziński. 2003. „Marana tha, Przyjdź, Panie Jezu!” (14.05.2021). <https://www.niedziela.pl/artukul/22540/nd/%E2%80%9EMarana-tha-Przyjdz-Panie-Jezu%E2%80%9D-2>.

nych krajach Europy (np. w Austrii, Niemczech, Czechach, Węgrzech), pochodzi właśnie od pierwszych słów antyfony śpiewanej lub odmawianej, niegdyś po łacinie, podczas wejścia celebransa, a zaczerpniętej od proroka Izajasza: *Rorate, caeli, desuper; et nubes pluant iustum; aperiatur terra et germinet Salvatorem* – „Niebios, spuście Sprawiedliwego jak rosę, niech jak deszcz spłynie z obłoków...” (por. Iz 45,8)⁵⁵. W Polsce najstarsze wzmianki o sprawowaniu Mszy św. roratniej pochodzą z XIII w. (księgi liturgiczne cystersów śląskich – mszał z ok. 1250 r.)⁵⁶. Ich początek związany jest z Poznaniem i sięga czasów księcia Przemysła I († 1257), a następnie z Krakowem, gdzie na prośbę św. Kingi wprowadził je Bolesław Wstydlivy († 1279)⁵⁷. W XIV w. roraty znane były już w całej Polsce, a szczyt rozwoju osiągają w XVI w.⁵⁸ Zygmunt I Stary († 1548) zatroszczył się o to, aby w kaplicy królewskiej na Wawelu roraty sprawowane były nie tylko w czasie Adwentu, ale przez cały rok raz na tydzień, i w związku z tym na ten cel przeznaczył fundusz, by w 1545 r. utworzono przy kaplicy Zygmuntońskiej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi specjalną kapelę śpiewaczą „rorantystów”, która przetrwała do 1872 r.⁵⁹

Ze sprawowaniem tej Mszy św. wiąże się również zwyczaj zapalania dodatkowej świecy. Tradycja ta sięga dawnych czasów, kiedy to do ołtarza zbliżali się z zapaloną świecą przedstawiciele wszystkich stanów społecznych: król, prymas, senator, szlachcic, rycerz, kupiec i kmieć, i odnosząc się do Sądu Ostatecznego, przy wręczaniu świecy na pytanie celebransa: „Czy jesteś gotowy na sąd Boży?”, każdy z nich odpowiadał: „Jestem gotowy”⁶⁰. Dziś przystrojona świeca, zwana „roratnią”, symbolizuje Niepokalaną Dziewicę, która przyniesie na ten świat prawdziwą Światłość – Chrystusa Zbawcę. Ze względów duszpasterskich roraty mogą być odprawiane także w godzinach wieczornych (dekret Prymasa Polski z 1969 r.). Do istoty ich sprawowania należy nie tyle czas, ale przesłanie, jakie niosą jej teksty⁶¹.

⁵⁵ Por. Grzegorz Bereszyński. 2010. „Przyjdź, Panie, nie zwlekaj. Liturgia i pobożność ludowa Adwentu”. *Warszawskie Studia Teologiczne* 23/2: 198.

⁵⁶ Por. Bereszyński. 2010. „Przyjdź, Panie, nie zwlekaj. Liturgia i pobożność ludowa Adwentu”, 198.

⁵⁷ Por. Bereszyński. 2010. „Przyjdź, Panie, nie zwlekaj. Liturgia i pobożność ludowa Adwentu”, 198.

⁵⁸ Por. Bereszyński. 2010. „Przyjdź, Panie, nie zwlekaj. Liturgia i pobożność ludowa Adwentu”, 198.

⁵⁹ Por. Bereszyński. 2010. „Przyjdź, Panie, nie zwlekaj. Liturgia i pobożność ludowa Adwentu”, 198.

⁶⁰ Por. Bereszyński. 2010. „Przyjdź, Panie, nie zwlekaj. Liturgia i pobożność ludowa Adwentu”, 198.

⁶¹ Por. Jacek Nowak. 2009. *Maryja w liturgii i pobożności Kościoła*. Poznań: Pallottinum, 182–188.

O przepelnionym radością i powagą czasie Adwentu świadczą również inne obrzędy liturgiczne oraz wypływające z pobożności ludowej zwyczaje, wynikające z prawdziwej pobożności wiernych, jak na przykład: nowenna przed uroczystością Niepokalane-go Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, nowenna przed Narodzeniem Pańskim, wieniec adwentowy i związany z nim kalendarz, procesje adwentowe w niektórych krajach, budowanie żłóbka⁶². Wszystkie te obrzędy i zwyczaje ukierunkowują wierzącego na tajemnicę nadchodzącego Mesjasza w podwójnym wymiarze: zarówno w tajemnicy Jego Narodzenia w betlejemskiej grotcie, jak i ostatecznego przyjścia na końcu czasów.

O radosnym aspekcie przeżywania Adwentu w Polsce świadczą również lokalne zwyczaje ludowe oraz przysłowia. W długie grudniowe wieczory gospodynie i panny spotykały się w domach na wspólnie wykonywane prace, m.in. darty pierze, przędły len, wełnę⁶³. Uczestniczyli w tych wieczornych spotkaniach (zwanym wieczornicami) również starsi gospodarze, którzy opowiadali o odległych czasach, a młodzi chłopcy robili wówczas pannom różne psikusy, np. do izby, gdzie darto pierze, wpuszczali koguta, który trzepocąc się, rozrzucał puch⁶⁴. W tradycji polskiej ludowości był to również początek okresu kojarzenia i swatania par, co znalazło odzwierciedlenie w ludowych przysłowiach, jak np.: „Kto się zaleca w adwenta, ten będzie miał żonę na święta”; „W adwencie same zięcie, a w karnawale nie ma wcale”; „W adwenta same posty i święta” (poszczono w środy, piątki i soboty); „Kto wpada w adwenta, będzie gotów na święta”⁶⁵.

Adwent jako okres liturgiczny nie jest wliczany do czasów pokuty, jednak zachowując starą i dobrą polską tradycję, byłoby wskazane, aby w tym czasie powstrzymać się od udziału w hucznych zabawach na rzecz prawdziwie radosnego przeżywania czasu przygotowania do Bożego Narodzenia.

Czy zatem Adwent jest okresem smutnym? Odpowiedź na to pytanie można odnaleźć przede wszystkim w duchowej kondycji człowieka i jego nawrócenia. Jan Chrzciciel nawoływał do nawrócenia – zmiany mentalności (por. Mt 3,7-9), zaś przepowiadanie Chrystusa otworzyło drogę do znalezienia Królestwa Bożego na ziemi, jako partycypację w Królestwie Bożym w niebie⁶⁶.

⁶² Por. Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. 2003. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*. Poznań: Pallottinum, 81–84. Głęboką analizę tego zagadnienia podjął ks. A. Żądło w: Andrzej Żądło. 2004. „Liturgia i formy pobożności ludowej w Adwencie”, 250–261.

⁶³ Por. Aldona Plucińska. 2009. *Polskie świętowanie. Adwent. Gody. Zapusty*. Łódź: Księży Młyn, 6.

⁶⁴ Por. Plucińska. 2009. *Polskie świętowanie. Adwent. Gody. Zapusty*, 7.

⁶⁵ Por. Plucińska. 2009. *Polskie świętowanie. Adwent. Gody. Zapusty*, 7.

⁶⁶ Por. Raymond Winling. 2018. *L’Avent. mémoire, attente et accomplissement*. Paris: Salvator, 255.

Podsumowanie

Podsumowując powyższe rozważania związane z liturgiczno-antropologicznym rozumieniem Adwentu, należy przywołać słowa z kolekty I niedzieli Adwentu, które stanowią klucz i jednocześnie odpowiedź na pytanie zawarte w tytule artykułu: „Wszechmogący Boże, spraw, abyśmy przez dobre uczynki przygotowali się na spotkanie przychodzącego Chrystusa, a w dniu sądu, zaliczeni do Jego wybranych, mogli osiąść królestwo niebieskie”⁶⁷. Przywołując początki kształtowania się tego szczególnego okresu liturgicznego, zarówno tradycję galijską, jak i rzymską, oraz ich unifikację w centralnej fazie epoki średniowiecza, można stwierdzić, że ascetyczne przeżywanie Adwentu prowadzi do wyjątkowo radosnego spotkania chrześcijanina z Chrystusem. Asceza, która rozumiana jest jako droga dobrowolnych wyrzeczeń, ograniczeń, kojarzona jest w pierwszym momencie ze smutkiem, jednak jej celem jest dążenie do doskonałości i osiągnięcie świętości, czyli radosnego zjednoczenia z Bogiem. Adwent zatem w swojej liturgii i pobożności ludowej powinien być dla człowieka wierzącego programem w drodze do zbawienia. Od Wniebowstąpienia Jezusa i Zesłania Ducha Świętego Kościół trwa w Adwencie, w oczekiwaniu na powtórne przyjście Zbawiciela przy końcu świata. Dlatego można stwierdzić, że czas Kościoła to czas Adwentu zawartego między jednym a powtórny przyjsciem Pana na świat.

Bibliografia

Źródła

- Amalariusz z Metz. 2017. *Dziela. Porządek antyfonarza i inne pisma o świętych obrzędach reguły życia duchownych i mniszek*. T. 2. Red. Tadeusz Gacia. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Eusébe de Césarée. 2013. *Vie de Constantin*. Red. Friedhelm Winkelmann, Luce Pietri, Marie-Joseph Rondeau, 214 (Source Chretienne 559). Paris: Editions du Cerf.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. 2003. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*. Poznań: Pallottinum.
- Liturgia godzin*. 2006. *Codzienna modlitwa Ludu Bożego*. T. 1: *Okres Adwentu. Okres Narodzenia Pańskiego*. Poznań: Pallottinum.
- Mszal Rzymski dla diecezji polskich*. 2010². Poznań: Pallottinum.

⁶⁷ *Mszal Rzymski dla diecezji polskich*. 2010². Poznań: Pallottinum, 2.

Ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza ogłoszone w motu proprio Pawła VI *Mysterii paschalis celebrationem* (10.02.1969): nr 39 (11.05.2021). <https://www.orsza.pl/images-media/roznosci/kalendarz/normy.pdf>.

Sacramentarium Veronense XLIII. In ieiunio mensi decimi. 1994³. Red. Leo Cunibert Mohlberg, Roma: Herder.

Siedlecki Jan. 2009. *Śpiewnik Kościelny*. Kraków: Wydawnictwo Instytutu Księży Misjonarzy.

Bibliografia załącznikowa

Bereszyński Grzegorz. 2010. „Przyjdź, Panie, nie zwlekaj. Liturgia i pobożność ludowa Adwentu”. *Warszawskie Studia Teologiczne* 23/2: 193–204.

Bergamini Augusto. 2001. Anno liturgico. W *Liturgia. Dizionari di San Paolo*. Red. Domenico Sartore, Achille M. Triacca, Carlo Cibien, 78–95. Cinisello Balsamo: San Paolo.

Brzeziński Daniel. 2003. „Marana tha, przyjdź, Panie Jezu!”. *Niedziela*. Edycja płocka 48 (10.05.2021). <https://www.niedziela.pl/artukul/22540/nd/%E2%80%9EMarana-tha-Przyjdź-Panie-Jezu%E2%80%9D-2>.

Chavasse Antoine. 1953. „L’Avent Romain du VIe au VIIIe siècle”. *Ephemerides Liturgicae* 67: 297–308.

Ganoczy Alexandre. 1999. *Podręcznik teologii dogmatycznej*. T. 3: *Nauka o stworzeniu*. Tłum. Janina Fenrychowa. Kraków: Wydawnictwo M, 96–97.

Hild Jean. 1959. „L’Avent”. *La Maison-Dieu* 59: 10–24.

Jounel Pierre. 1984. L’Avvento. W *La Chiesa in preghiera. La liturgia e il tempo*. T. 4. Red. Aimé Georges Martimort, 112–119. Brescia: Editrice Queriniana.

Jungmann Josef Andreas. 1941. Advent und Voradvent. W *Gewordene Liturgie. Studien und Durchblicke*, 232–294. Innsbruck – Leipzig: Rauch.

Muroni Pietro Angelo. 2016. *Il Mistero di Cristo nel tempo e nello spazio. La celebrazione cristiana*. Roma: Urbaniana University Press.

Nadolski Bogusław. 2006. *Leksykon liturgii*. Poznań: Pallottinum.

Nadolski Bogusław. 2013. *Liturgika*. T. 2: *Liturgia i czas*. Poznań: Pallottinum.

Nocent Adrien. 2000. Il tempo della manifestazione. W *Anàmnesis. L’anno-liturgico*. T. 6. Red. Matias Auge, Adrien Nocent, Marcel Rooney, Ildebrando Scicolone, Anscar Chupungco, Achille Triacca, 175–205. Genova – Milano: Marietti.

Nocent Adrien. 2000. Panoramica storica dell’evoluzione dell’anno liturgico. W *Anàmnesis. L’anno-liturgico*. T. 6. Red. Matias Auge, Adrien Nocent, Marcel Rooney, Ildebrando Scicolone, Anscar Chupungco, Achille Triacca, 37–53. Genova – Milano: Marietti.

Nowak Jacek. 2009. *Maryja w liturgii i pobożności Kościoła*. Poznań: Pallottinum.

Plucińska Aldona. 2009. *Polskie świętowanie. Adwent. Gody. Zapusty*. Łódź: Księży Młyn.

Righetti Mario. 2005³. *Storia liturgica. Anno liturgico*. T. 2. Milano: Ancora, 49.

- Sroka Józef. 2013. Teologiczne treści Adwentu i Okresu Bożego Narodzenia. W *Mysterium Christi*. T. 6: *Rok liturgiczny*. Red. Wacław Świerzawski, 223–229. Zawichost – Kraków – Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu.
- Wilmart André. 1910. „Le prétendu Liber Officiorum de Saint Hilaire et l’Avent liturgique”. *Revue Bénédictine* 27: 500–513.
- Winling Raymond. 2018. *L’Avent. mémoire, attente et accomplissement*. Paris: Salvator.
- Żądło Andrzej. 2004. „Liturgia i formy pobożności ludowej w Adwencie w świetle *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*”. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 4 (57): 245–260.

KAROL LITAWA, prezbiter archidiecezji łódzkiej; doktor liturgii; wykładowca w Papieskim Uniwersytecie Jana Pawła II w Krakowie, Wyższym Seminarium Duchownym w Łodzi oraz Instytucie Teologicznym w Łodzi / Presbyter of the Archdiocese of Łódź; PhD (Liturgy); Lecturer at the Pontifical University of John Paul II in Cracow, Major Seminary in Łódź and Theological Institute in Łódź.